

Byly tedy učiněny první kroky přestavby u nás. Jsou lidé, kteří se domnívají, že jsme v přestavbě zašli již příliš daleko. Obávají se negativních dopadů rozšíření forem vlastnictví a využívání výrobních prostředků na sociální strukturu společnosti. Upozorňují na nebezpečí partikularizace zájmů státních podniků v novém hospodářském mechanismu. V souvislosti s rozšířením demokracie a uplatňováním nových forem politického života upozorňují na nebezpečí jejich zneužití proti podstatě socialismu. V souladu s požadavkem „glasnosti“ mluví o zkušenostech se zneužitím hromadných sdělovacích prostředků v krizových šedesátých letech.

Na druhé straně jsou ovšem lidé, kteří se domnívají, že přestavba nepostupuje dostatečně rychle a efektivně. Jsou nespokojeni s tím, že se dosud neprojeví výsledky přestavby v ekonomice. Domnívají se, že se demokratizace veřejného života nerealizuje dostatečně široce apod.

Skutečností je, jak ukazují výsledky výzkumu veřejného mínění, že většina obyvatel je pro přestavbu. Spojují ji však s různým očekáváním. Většina ji chápe správně, jako cestu k odstranění bariér optimálního fungování socialistických výrobních vztahů, plného využití možností socialistické společnosti i jako rozšíření prostoru pro uplatnění vlastních zájmů a aktivity. Ti, kteří jsou netrpěliví, pokud jde o postup přestavby, se mohou samozřejmě rekrutovat i z této skupiny lidí. Někteří však očekávají od přestavby něco, co je v naprostém rozporu s její podstatou, tj. revizi socialismu a návrat ke kapitalismu.

V této souvislosti je nezbytné připomenout fakt, který uvedl generální tajemník ÚV KSČ s. Miloš Jakeš, v souvislosti s 40. výročím Února; že přestavba je pokračováním revoluce v nových podmínkách (Rudé právo 25. 2. 1988).

Přestavba je proces, který se dotýká všech základních sfér a souvislostí života socialistické společnosti. Společnost je složitý systém. Změny v tomto systému nemohou být provedeny náraz, nelze ani očekávat okamžité výsledky zásadních opatření. Přestavba, protože se dotýká právě hlubinných souvislostí fungování společenského systému, zakládá dlouhodobé změny. To ovšem neznamená, že například samotným přijetím opatření o hospodářském mechanismu a státním podniku je vše vyřešeno, že nyní stačí jen čekat až se tato opatření ujmou a příslušně projeví. Takový postoj by byl nezodpovědný. Přestavba je aktivní proces změny i v tom smyslu, že nejde jen o přijetí zásadních opatření, ale také o jejich zavádění do života. V tomto procesu se teprve ukáže, kolik dalších důležitých souvislostí nebylo zohledněno, jaké nové jevy jsou vyvolány, jaké jsou povahy, jak je regulovat, jak předcházet negativním paralelním dopadům atd.

Tuto stručnou charakteristiku procesu přestavby jsem pokládal za potřebnou uvést jako východisko úvahy o úloze sociologie v současné době. Zkušenosti totiž ukazují, že proces realizace všech opatření politiky přestavby vyžaduje hlubokou vědeckou analýzu, poznání souvislostí, vývojových trendů a jejich zákonitostí. Právě v souvislosti s přestavbou se na adresu společenských věd, jak víme, snesla drtivá kritika. Na 10. plenárním zasedání ÚV KSČ soudruh Fojtík konstatoval, že „celková úroveň společenskovědních pracovišť však neodpovídá rostoucím potřebám naší společnosti. Část teoretických výzkumů trpí naprostou odtržeností od reálného života. Vědecká hodnota jiných je nízká“ [10. zasedání 1988: 52]. Podobných hodnotících soudů, a nejen na adresu československé společenské vědy, bylo již vysloveno víc.

Je na čase, abychom se s plnou zodpovědností podívali nejen na stav našich společenských věd, ale také na podmínky práce společenskovědních pracovníků a posoudili, zda tato věda má vůbec možnosti naplnit náročné očekávání. Je třeba konstatovat, že kritika společenských věd ze strany decizních orgánů se opakuje s neúprosnou pravidelností vždy v situaci významných společenských změn nebo řešení vážných společenských problémů. Právě tehdy se také ukazuje nepřipravenost společenských věd na výraznější vstup do řešení problémů. Přitom

o vstupu vědeckého poznání, včetně sociologického, do společenské praxe bylo napsáno již mnohé. Existují také nemalé zkušenosti z řešení vztahu věda a praxe. Přesto kritika znovu nastoluje otázku, zda věda vůbec může dosáhnout požadovaného stavu.

V této souvislosti je třeba uvážit následující fakty o jejím postavení a společenském poslání. Obsahem společenské vědy je tvorba teoretických vědomostí o společnosti, společenské realitě, o vztazích lidí, podmínkách jejich života apod. Aby byly společensky užitečné, musí být vědecké poznatky originální, novátorské, pravdivé, ale současně přijatelné a přesvědčivé. Musí mít také příslušnou formu. K získání takovéto soustavy poznatků je věda vybavená specifickými metodami, má vlastní kategoriální aparát, na principu kumulativnosti poznání neustále upřesňuje svoje závěry a hypotézy. Jako relativně samostatný společenský proces je institucionalizovaná, jsou na ni vyčleněny prostředky i lidské síly.

Ve srovnání s tím je řízení společnosti, kterým se především zabývá politika, jiné povahy. Je to spíše proces, jenž zahrnuje soubor různých akčních opatření, směrnic, direktiv, rozhodnutí, které jsou přijímány, prosazovány, realizovány. Politické opatření celospolečenského charakteru, má-li být naplněno, musí získat podporu široké veřejnosti, musí zapadat do systému postupných cílů, které se realizují v souladu se zájmy společenských tříd a skupin. Toto opatření musí vést k cíli, musí přinášet praktické výsledky, aby se veřejnost mohla přesvědčit o jeho správnosti.

Velmi často se setkáváme s konstatováním, že naše politika je vědecká. Z povahy politiky jako praktické společenské činnosti, jež je realizována v zájmu určité třídy, plyne, že obsahuje řadu konkrétních opatření. Tato opatření nejsou však vždy důsledně založena na vědecké bázi. Často se setkáváme jen s částečným respektováním vědeckého poznání, výjimkou nejsou ani subjektivistická rozhodnutí a opatření, jež s vědeckou argumentací nemají pranic společného. Takových subjektivismů bychom mohli v souvislosti s historickým hodnocením společenského řízení uvést celou řadu. Příčiny nerespektování vědeckosti nejsou samozřejmě jen subjektivní, často politika skutečně nemá k dispozici poznatky a přitom musí být nazrálé společenské problémy řešeny.

Proč zde uvádím, a to jistě neúplně, specifika vědeckého poznávacího procesu a politiky jako způsobu řízení společnosti? Právě proto, abychom si všimli jejich rozdílnosti. Nejde o totožné procesy, politika automaticky nezahrnuje vědecké poznání, také je sama nerealizuje ani nevyčerpává. V tomto smyslu věda zahrnuje mnohem širší sumu poznatků, jež nemusí, nebo ani nemohou být vždy nebo v daném okamžiku využity. Na druhé straně vědecká práce musí sice respektovat politiku, ale neztotožňuje se s ní ani z hlediska používaných metod, ani obsahově. Přes tyto zjevné rozdíly se velmi často dopouštíme zjednodušování při posuzování vztahů politiky a vědy. Věda a politika jsou spíše dva paralelní společenské procesy, jež se ovšem neustále vzájemně ovlivňují, a i když politika se zjevně prosazuje jako určující, má věda svoje relativně samostatné postavení.

Je možno říci, že politika musí v zájmu své úspěšnosti neustále usilovat o svoje zvědečtění a v tomto smyslu musí také vést a usměrňovat průběh vědeckého poznávání. Na druhé straně však – mají-li vědecká činnost a její výsledky být smysluplné – musí vstupovat do praktické sféry, musí se tedy politizovat. Důležitým předpokladem přestavby v oblasti společenské vědy je uznání a správné stanovení míry její autonomie.

Vztah procesu vědeckého poznání a praktické politiky musí být velmi citlivě sledován a regulován. Metodou této regulace je vzájemný dialog, konfrontace názorů, konstruktivní kritika na bázi dosaženého poznání. Pro tento dialog je nesmírně důležitá výchozí pozice obou „partnerů“. Z historie víme, že tento vztah nebyl vždy optimální pro rozvoj vědy ani pro úspěšnou politiku. Až příliš často jsme se setkávali s podceňováním vědy. Její direktivní přepolitizování mělo za následek značnou aplogetiku, jež je teď oprávněně kritizována. Věda

musí být použitelná v praktické politice, ale nemůže být „služkou pro všechno“, nemůže dokazovat dnes jedno, zítra druhé. Takové praktiky jsou koneckonců také jedním ze zdrojů subjektivismu v politice.

Na druhé straně však jsme byli nejednou svědky přeceňování možností vědy a vědecké práce ze strany samotných vědců. Povznášení se nad politické problémy ve společnosti v zájmu „čistého poznání“, následované mesiášstvím, plyne z přeceňování možností vědy. A ze snahy vyhnout se angažovanosti, neumazat si ruce politikou.

S těmito a podobnými názory se ostatně stále ještě setkáváme. Nebude proto ke škodě věci, když zde uvedu zajímavý názor o možnostech společenských věd, jak jej uvádí autorka Eva Etzioniová-Halevyová v knize *Vedomostná elita a zlyhanie prorocstva* (1987). Vědomosti, které plynou ze společenskovědního výzkumu jsou již svým charakterem neúplné, útržkovité, nekompetentní. Toho jsou si vědomi sami vědci, přesto se jim často stává, že když poskytují politické rady, zapomínají na tuto omezenost svého poznání. Tvzení a odhady vědců z oblasti společenských věd – i když často zahalené v hávu vědeckých pojmů – nemají ve skutečnosti o nic větší platnost než odhady kohokoli jiného. Máme tedy málo důvodů domnívat se, že politická rozhodnutí ovlivněná tak či onak radami vědců z oblasti společenských věd mají větší úroveň jako kterákoli jiná rozhodnutí.

Tento velmi skeptický názor na možnosti společenských věd pramení z kritického pohledu na podíl postindustriálních vědeckých koncepcí na řešení sociálních problémů ve vyspělých kapitalistických zemích. Nemusíme do důsledků sdílet tuto skepsi, v každém případě však je třeba stát na zemi a reálně posuzovat možnosti i úlohu společenských věd v soudobé společnosti.

Vraťme se k myšlence, že věda a politika jsou dva relativně samostatné, paralelně probíhající a vzájemně se ovlivňující procesy. Správné ocenění této skutečnosti je podle mého soudu předpokladem plného využití vědeckého poznání a jeho oproštění od úzkých dogmatických i revizionistických deformací. Základním obsahem vědy je tvořivá, teoretická práce. Ve zprávě předsednictva ÚV KSČ na 10. plénu o teoretické práci čteme: „V ní nejvyšší autoritou je vědecká pravda, kterou nelze nadiktovat. Je možné dopracovat se k ní jen poctivým, úporným zkoumáním stále se vyvíjející společenské reality, věcnou diskusí, za takových podmínek, kdy tato práce není rušena vnějšími nekompetentními zásahy ani zbytečnou ponižující sebecenzurou. Skutečné svobodné bádání vědy ví o své odpovědnosti před společností, o nejcennější povinnosti vědce a každé tvůrčí osobnosti sloužit svým talentem lidu“ [10. zasedání 1988: 53].

Na této platformě je třeba rozvíjet vědecké bádání, diskusi uvnitř vědy i diskusi vědy s praxí. Je to pozice pravdivého poznávání stavu a hledání optimálních východisek řešení problémů a dalšího rozvoje socialistické společnosti. Společenská věda potřebuje pro svůj vlastní rozvoj nezbytnou míru autonomie. Jen v rámci této tolerance se může rozvíjet vědecká diskuse. Jak často jsme si v minulosti stěžovali a stále stěžujeme na nedostatek vědeckých diskusí. Nebyl však tento problém způsoben právě malou autonomií vědce, která neumožňovala zaujmout vlastní názor, stanovisko? Diskuse bez alternativních hledisek, koncepcí, hypotéz nemůže existovat. Rozvoj tvůrčí vědecké práce předpokládá alternativní názory. Konfrontace náhledů vědy a praxe na bázi hledání řešení společenských problémů je vlastně rovněž specifická forma názorného pluralismu.

Mimořádně významnou roli v procesu přestavby má v celém systému společenských věd právě sociologie. Wright Mills říká, že politickým úkolem sociologie je neustále převádět osobní starosti lidí na závažné veřejné stavy a objasňovat jejich význam. Má propagovat sociologickou imaginaci, rozvíjet u lidí kritické myšlení a usilovat o posílení rozumu a individuality jako převládajících hodnot demokratické společnosti. Nelze patrně plně souhlasit s jeho názorem, ale zdá se, že v podstatě vystihuje smysl práce sociologie. Sociologie

má nejbližší ke kritickému způsobu myšlení, svými výzkumy a závěry neustále klade otázky, znepokojuje byrokratické struktury společenského řízení. Může tedy být účelným nástrojem společnosti. Konečně důraz, jaký je dnes, například 10. plénem ÚV KSČ kladen na výzkum veřejného mínění, to jasně ilustruje. Je skutečně mnoho jevů každodenního života, jež činí lidem starosti, znepokojují je. Sociolog si musí klást otázku, co a proč lidi znepokojuje. Jde o ojedinělý jev, nebo o jev typický? Dojde-li k závěru, že tento jev není výjimečný, ale zapadá do určitého způsobu jednání, musí analyzovat příčiny tohoto stavu společenského jednání. Musí převést tuto, již ne jedinečnou záležitost do roviny politiky, upozornit na souvislosti, význam a přispět k řešení.

Je možno říci, že nic nevyjadřuje základní etos sociologie více než hledání pravdy, příčin společenských problémů a jejich řešení. A právě tím nejvíce odpovídá sociologie záměrům přestavby. Kdybychom tedy měli odpovědět na výše uvedenou otázku, zda společenská věda a s ní sociologie je schopna plnit náročné úkoly, které na ni klade přestavba, můžeme odpovědět, že za předpokladu jejich optimálního rozvoje ano, dokonce, že přestavba je v souladu s bytostnými zájmy vědy, s její samou podstatou.

Jiná je však otázka, jaký je současný stav rozvoje a poznání této vědy. Jaké jsou její subjektivní předpoklady v plnění těchto úkolů. Práce v sociologii probíhá, možno říci, ve čtyřech oblastech, které se nekryjí ovšem s tradičním členěním sociologické vědy. Je to jednak oblast akademického (základního) výzkumu, dále oblast vědecko-pedagogické práce, provozované zejména na katedrách vysokých škol, oblast aplikovaného (resortního) výzkumu, a konečně oblast práce sociologie a aplikace sociologie v provozu různých institucí. Chceme-li hodnotit stav rozvoje sociologie, musíme respektovat rozdílné podmínky jednotlivých oblastí. Vstup sociologických poznatků do praxe je v jednotlivých oblastech rozdílný. V rovině aplikovaného resortního výzkumu je vliv sociologických informací na zpracování koncepcí rozvoje resortu, rozhodnutí apod. zřejmě větší, než je vliv a využití výsledků základního výzkumu v oblasti řízení společenských makroprocesů.

Je-li naše věda kritizována za nedostatečný předstih při řešení nazrálých sociálních problémů, za nedostatečně rozvinutou teorii, pak se to vztahuje hlavně na úroveň teoretické badatelské práce. Zejména v této rovině sociologického poznání již nevystačíme jen se závěrečnými zprávami z výzkumů, jež jsou sice analyticky hluboké, nejsou však dostatečně rozpracovány a závěry nejsou syntetizovány. Využití takovýchto materiálů pro praxi je obtížné, a proto i omezené. Představa jakési lineární vazby mezi sociologií a praxí, spočívající ve schématu výzkum – poznatky = informace pro řízení – rozhodnutí, zde nefunguje. A to právě proto, že jde zpravidla o dílčí útržkovité poznání, které lze jen obtížně zařadit do širších souvislostí a převést na politické rozhodnutí.

Podle mého soudu může být tedy sociologie pro oblast politiky úspěšně využitelná jen tehdy, bude-li se více než dosud zabývat zobecňováním dílčích poznatků a dostatečně hluboce rozvine teoretickou práci.

Kromě otázek, které jsou již dlouhodobým a tradičním předmětem zájmu, by měla sociologie začít řešit tyto hlavní problémy:

Především je to problém hlubšího poznání společenského systému z hlediska optimální volby místa a času opatření pro jeho změnu. Myšlenka přestavby obsahuje požadavek komplexnosti. Zachování stability systému však velí postupovat promyšleně. Změny přijaté v oblasti ekonomiky znamenají zahájení diskontinuity v kontinuálním společenském procesu cíleném k výstavbě socialistické společnosti. Teoretickým i velmi důležitým praktickým problémem je odhad důsledků těchto změn v dalších společenských oblastech a volby dalších kroků přestavby. Konkrétně, nejsme-li například spokojeni se současným stavem myšlení lidí, stojíme před otázkou, jaké jsou šance a jaká přijmout další praktická opatření, aby došlo

k žádoucím změnám. Je zřejmé, že chování společenského systému jako celku i jeho podstatných částí nelze vyvodit z jednoduchých empirických výzkumů. Předpokládá to příslušnou syntézu poznatků o stavu společnosti a vzájemných vazbách a rozvinutí teoretické práce. Určité nové podněty k poznání chování systému by zde mohly poskytnout synergetické přístupy a hlubší poznání podmíněnosti společenských jevů. Revizi (nikoli revizionistickou) vyžaduje zřejmě formulace obecných zákonů nebo tvrzení, jež jsou za zákony vědy vydávána.

Druhým problémem, který souvisí s předcházejícím, je otázka nositele změn ve společnosti a nositele přestavby vůbec. Jde o poznání sociálních subjektů, v jejichž bezprostředně pocítovaném zájmu je určité „přestavbové“ chování. Dosavadní opatření jsou spíše směřována na změnu v organizaci, formování mechanismů vztahů, hlavně v ekonomice. Pozornost se soustředila, celkem logicky, na tvorbu normativů (zákonů) jež mají tyto mechanismy nastolit. Pokud jde o subjekt, očekává se, že k podstatným změnám jeho chování dojde hlavně působením mechanismů. Jistě víme, že sociální skupiny se liší svou aktivitou a mírou angažovanosti v realizaci přestavby. K všeobecné aktivní změně v chování lidí však zatím nedošlo. Sociologie by měla přispět svým poznáním k objasnění předpokladů žádoucí aktivizace i k odhadům pravděpodobných reakcí a chování jednotlivých sociálních skupin. I zde, i když je nezbytné vyjít z konkrétních poznatků, jak je poskytují sociologické výzkumy, se nelze obejít bez syntézy, bez využití různých dílčích sociologických teoretických koncepcí, jako je například teorie chování, některé aspekty funkcionální teorie, ekonomické sociologie apod. Pokud se v sociologii nepokusíme o vyslovení obecnější, byť nutně hypotetické koncepce sociální změny, k níž dojde v důsledku určitých opatření, zůstane naše poznání nadále v rovině popisu stavu, popřípadě jeho komentáře.

Třetí závažnou otázku spatřuji v úrovni sociologického poznání byrokracie. Sociologické tradice umožňují vypovědět mnohem více praktického o tomto jevu, než jak se s tím setkáváme v publicistice. Byrokracie přece nevzniká v důsledku zlé vůle lidí s klotovými rukávy. Byrokracie je zákonitý paralelní produkt institucionalizace společenských procesů, jako nezbytného předpokladu nastolování dynamické, tj. nedefinitivní, stále se obnovující uspořádanosti společnosti. Sociologie by měla mnohem více, než je schopna v souvislosti s popisem formálních a neformálních struktur, vypovědět o vztahu institucí a sociálních skupin. Zde by bylo možno přispět k objasnění funkčního pojetí toho aspektu demokracie, který umožňuje kontrolu institucí a řídících struktur, a rozšířit tak praktický obsah tohoto tolik skloňovaného pojmu.

Chci pouze naznačit ty problémy, které je nezbytné z hlediska úkolů přestavby v současné době sociologicky zodpovědět. Záměrně říkám zodpovědět, nikoli jen zkoumat. Naše snaha právě až příliš často končí u zkoumání bez vyvozování závěrů.

Jsem si samozřejmě vědom neúplnosti a nepřesnosti formulace těchto problémů, stejně tak jako toho, že právě precizní formulace problému je předpokladem jeho řešení. Není zde však více prostoru pro objasnění těchto otázek, navíc je třeba počítat s námitkami, proč právě tyto problémy, a ne jiné. Jsem přesvědčen, že naprostá většina dalších výzkumů na našich sociologických pracovištích směřuje k užitečnému prakticky využitelnému poznání. Výše uvedené problémy však jsou podle mého soudu příklady společenské objednávky pro sociologii jako příspěvku k řešení principiálních a uzlových momentů přestavby.

Může samozřejmě vzniknout i otázka, kdo že by měl ve stávající struktuře sociologických pracovišť tyto otázky řešit. Myslím, že to je práce především pro akademická pracoviště, právě zde bychom měli věnovat větší pozornost než dosud syntetické a teoretické práci. O její užitečnosti jsme se ostatně přesvědčili například při tvorbě sociální prognózy naší společnosti. Ale ani ostatní pracoviště by neměla v syntetické práci zaostávat.

Právě náměty k řešení problémů tohoto typu jsou, podle mého soudu, v politickém řízení

postrádány, jak se o tom zmiňuje zpráva předsednictva ÚV KSČ na 10. plénu. Řešení předpokládá urychlené dopracování některých teoretických otázek i otevřených otázek metodologického charakteru, jakou je například otázka pojetí sociologického zákona a podmínek jeho platnosti.

Jestliže shrnu svoji úvahu o vztahu sociologie a představby, pak je zřejmé, že zde naše věda musí udělat energický krok k vyšší efektivnosti poznání, zejména v teoretické rovině. Právě zde vzniká důležitý most mezi vědou a ostatními společenskými procesy, zejména politikou. Mnoho budeme muset asi změnit ve stylu a metodách naší práce. Jsme patrně – více, než jsme ochotni přiznat – v zajetí určitých stereotypů empirické nebo snad počítačové sociologie, zdůrazňuje se týmová práce, preciznost a exaktnost zpráv, až do roviny samoučelného perfekcionismu atd. Jistě to jsou důležité předpoklady vědeckého poznání. Zdá se však, že nám chybí schopnost náročné intelektuální samostatné práce, která by měla přinést nové ideje. V řídicí práci v oblasti sociologie je třeba podporovat tento směr badatelské činnosti, přispět k formování nových osobností, teoretiků marxistické sociologie.

Komplexní povaha představby se musí promítnout do komplexního rozvoje sociologie. Tato úvaha samozřejmě nemohla řešit všechny problémy, šlo mi o naznačení těch nejdůležitějších.

Literatura

- Eztioniová-Halevyová, E.: *Vedomostná elita a zlyhanie prorocstva*. Překlad z angličtiny. Bratislava, interní materiál ÚML ÚV KSS 1987.
- Gorbačov, M.: *Přestavba a nové myšlení pro naši zemi a pro celý svět*. Praha, Svoboda 1987.
10. zasedání ÚV KSČ. Praha, Svoboda 1988.

Na plenárním zasedání přednesli referáty ještě .

- J. Zvara : „Subjektivní faktor při zvyšování účasti sociologie ve společenských přeměnách“
- A. Matějovský : „Významová relevance výsledků současných sociologických výzkumů“

Autoři nedali své texty redakci k dispozici.

Sekce „Sociální bariéry a zdroje urychlování společenské dynamiky“

Jednání sekce bylo doprovázeno velkým a velmi aktivním zájmem účastníků konference. Kromě úvodního slova bylo v sekci předneseno 18 obsáhlejších příspěvků a mnozí další účastníci vystoupili v improvizované diskusi. Mezi diskutujícími byly zastoupeny různé sociologické profesní skupiny a instituce – od základního výzkumu přes aplikovaný výzkum, vysoké školy až po podnikovou sociologii. Velmi významně a aktivně přispěli k průběhu jednání sociologové ze Slovenska. Třem přihlášeným diskutujícím se pro nedostatek času nepodařilo dát slovo, nedostatek času si vynutil i zkracování příspěvků a zkrácení názorové výměny na minimum. Objektivně řečeno byl krátký jednací čas základním a v podstatě jediným negativním momentem práce sekce, která přinesla velmi bohaté a podnětné výsledky.

1. V první řadě jednání jednoznačně potvrdilo správnost volby tématu. Dialektika ekonomického a sociálního je zprostředkována dvěma základními mechanismy: výsledek ekonomického vývoje vystupuje jako podmínka a předpoklad, bariéra či stimul rozvoje sociální sféry. Sociální je však současně – či spíše v první řadě – aktivní společenskou silou, neoddělitelnou činnou komponentou společenského redukčního procesu. Ekonomický vývoj nelze pochopit ani změnit bez znalosti sociálních mechanismů ekonomiky, odtržené od ostatních stránek života společnosti, politiky a kultury. Protože sociologie je vědou o sociálních jevech a procesech a marxisticko-leninská sociologie je vědou zaměřenou na uvědoměnou přeměnu společnosti, je studium úlohy sociálních činitelů společenské dynamiky nejen zcela legitimním sociologickým problémem, ale navíc i problémem průřezovým, spojujícím poznávací předmět řady sociologických disciplín a specializací.

Téma sociálních zdrojů a bariér společenské dynamiky je společensky velmi závažné a naléhavé. Ztráta vývojové dynamiky je dosud nejzřetelněji patrná v tempech ekonomického růstu a prohlubujícím se zaostávání za ekonomicky vyspělejšími zeměmi. Nepříznivý ekonomický vývoj je však těsně spjat se stagnačními a regresivními momenty ve všech ostatních sférách společnosti, v celém reprodukčním procesu. Pod dosud zdánlivě klidným povrchem společenského života se postupně prohlubuje řada rozporů, vznikají a upevňují se disfunkční jevy, oslabující či dokonce ohrožující socialistickou vývojovou perspektivu. Naše společnost – i socialismus jako soustava – se dostala do situace, kdy musí, chce-li prokázat své historické oprávnění, přejít k novému, úspornějšímu, produktivnějšímu a dynamičtějšímu vývojovému modelu. Hledání východisek ze stagnace vyžaduje i kvalitativně nové řešení problému hybných sil.

Tradiční odpověď, že touto hybnou silou je dělnická třída, svými dlouhodobými zájmy zainteresovaná na výstavbě socialismu a komunismu, vedená komunistickou stranou jako svým předvojem, je pro svou vysokou abstraktnost nepostačující. Skupina pracovníků fyzické práce se nestává automaticky třídou „pro sebe“, není automatické jednoty třídy a strany, třídy a státu, třídy a programu, třídních a celospolečenských zájmů a sociálně ekonomických mechanismů fungování společnosti. Problém společenské hybnosti a zdrojů dynamiky je nutno řešit v mnohem konkrétnější poloze reálných výrobních a společenských struktur, výrobních a společenských vztahů a s nimi spjatých zájmových sil.